

УДК 343.296

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.34>

СЕРГЕСЬВА Т.В.

**КЛАСИФІКАЦІЯ НАСЛІДКІВ ЗЛОЧИНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Статтю присвячено аналізу теоретичних аспектів класифікації наслідків злочину, що має суттєве значення для сприйняття та розуміння сутності категорії наслідків злочину в межах кримінально-правової доктрини. З'ясовано, що в теорії кримінального права наслідки злочину класифікуються за різними підставами. Зазначено, що основним завданням класифікації є вироблення відповідного критерію. Сучасною наукою кримінального права вироблені певні принципи класифікації. Зроблено акцент на тому, що питання про диференціацію наслідків злочину за їх якісним змістом залишається в чинному кримінальному законодавстві відкритим. А також підкреслено, що в спеціальній літературі зустрічаються різні результати досліджень, які стосуються змісту класифікації злочинних наслідків. Зазначено, що одна група авторів класифікує наслідки злочину за ознакою їхнього фактичного об'єктивного змісту, інша – розглядає наслідки з формальної точки зору, третя – пов'язує підставу класифікації наслідків злочину з багаторівневою структурою об'єкта злочину. Запропоновано класифікувати наслідки злочину на певні види, що відображають зміст об'єкта злочину. Проаналізовано таку підставу класифікації наслідків злочину, як формально-юридичний критерій. Досліджено підстави класифікації наслідків злочину за характером шкоди, за ступенем небезпеки заподіюваної шкоди, за ознакою опису в законі, за ознакою значення для кваліфікації злочинів. Встановлено, що у з'ясуванні змістовних характеристик наслідків у складі злочинів проблемними залишаються особливості законодавчого описання та закріплення конкретного змісту таких наслідків у нормах Кримінального кодексу. Підкреслено, що з урахуванням викладених теорій про характер, зміст наслідків злочину, їхню функціональність варто запропонувати класифікацію наслідків злочину, яка заснована на множинних критеріях.

**Ключові слова:** класифікація, злочин, наслідки злочину, кримінальний кодекс, критерії, шкода.

The article is devoted to the analysis of theoretical aspects of the classification of the consequences of the crime, which is essential for the perception and understanding of the essence of the category of the consequences of the crime within the criminal law doctrine. It has been found that in the theory of criminal law, the consequences of a crime are classified on various grounds. It is noted that the main task of classification is to develop an appropriate criterion. Modern science of criminal law has developed certain principles of classification. Emphasis is placed on the fact that the issue of differentiation of the consequences of the crime by their qualitative content remains open in the current criminal legislation. It is also emphasized that in the special literature there are various research results concerning the content of the classification of criminal consequences. It is noted that one group of authors classifies the consequences of a crime on the basis of their actual objective content, another – considered the consequences from a formal point of view, the third – connects the basis of classification of the consequences of the crime with the multilevel structure of the crime. It is proposed to classify the consequences of the crime into certain types that reflect the content of the object of the crime. Such a basis for classifying the consequences of a crime as a formal-legal criterion is analyzed. The bases of classification of consequences of a crime on character of damage, on degree of danger of the caused damage, on a sign of the description

in the law, on a sign of value for qualification of crimes are investigated. It has been established that when clarifying the substantive characteristics of the consequences of crimes, the peculiarities of the legislative description and fixing the specific content of such consequences in the norms of the Criminal Code remain problematic. It is emphasized that taking into account the theories about the nature, content of the consequences of the crime, their functionality, it is worth proposing a classification of the consequences of the crime, which is based on multiple criteria.

**Key words:** *classification, crime, consequences of crime, criminal code, criteria, harm.*

**Вступ.** Вирішення низки загальних питань будь-якої наукової класифікації є тією вихідною позицією, яка дає напрям усьому дослідженню. Сучасною наукою кримінального права вироблені такі принципи класифікації, як об'єктивність, системний підхід, історичний підхід, урахування практики.

**Постановка завдання.** Метою статті є здійснення правового аналізу теоретичних аспектів класифікації наслідків злочину, що є важливим та актуальним питанням науки кримінального права.

**Результати дослідження.** Під час класифікації наслідків злочину як негативних, суспільно шкідливих змін в об'єкті кримінально-правової охорони або створення реальної загрози настання таких змін, що проявляються як результат злочинного діяння (дії або бездіяльності) та причинно пов'язані з таким діянням, важливо дотримуватися зазначених правил, тому що очевидно, що основна класифікація повинна бути представлена в Загальній частині кримінального закону, а вже на її основі будуть будуватися й всі похідні класифікації в Особливій частині [1, с. 84].

Безсумнівно, основним завданням класифікації є вироблення відповідного критерію. У кримінально-правовій літературі подані різні класифікації наслідків злочину, при цьому всі вони зазвичай підпорядковані зазначеним принципам і правилам формування.

Далеко не всі злочинні діяння спрямовані на заподіяння наслідків злочину конкретним фізичним або юридичним особам. Чимало кримінальних проявів зазіхає на систему позитивних суспільних відносин у цілому, умови їхнього існування. Так, наприклад, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 Кримінального кодексу України) заподіює шкоду здоров'ю населення загалом або здоров'ю невизначено великої кількості людей; ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 Кримінального кодексу України), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 Кримінального кодексу України) [2] та ін. Безсумнівно, що шкода системі суспільних відносин, умовам їхнього існування далеко не завжди може бути оцінена лише за допомогою категорій шкоди фізичної, майнової, моральної.

Уявляється, що види наслідків злочину за їхнім якісним змістом у кримінальному праві більш об'ємні, різноманітніші, ніж види наслідків, що зазначені в кримінально-процесуальному законі. Разом із тим питання про диференціацію наслідків злочину за їхнім якісним змістом залишається в чинному кримінальному законодавстві відкритим. Що ж стосується науково-теоретичного кримінально-правового змісту класифікації злочинних наслідків, то в спеціальній літературі ми зустрічаємо різні результати досліджень.

Одна група авторів класифікує наслідки злочину за ознакою їхнього фактичного об'єктивного змісту. Так, М.І. Коржанський, Л.І. Кругліков, А.Н. Трайнін, залежно від об'єктивних особливостей наслідків злочину, виділяють кілька різновидів шкоди, заподіяної злочином: шкода фізична; майнова; моральна; соціальна; психологічна.

М.І. Ковальов підрозділяє наслідки злочину в такий спосіб: «наслідки можуть бути матеріальними (майновий збиток або упущена вигода), фізичними (смерть людини, заподіяння шкоди її здоров'ю, нормальному розвитку організму тощо), екологічними (забруднення водойм, атмосфери, заподіяння шкоди флорі або фауні), моральними (заподіяння шкоди моральному вихованню людей або образу статусу суспільства), соціальними (такі, що становлять небезпеку державному чи суспільному ладу або правопорядку)» [3, с. 102]. Більш розгорнуту класифікацію пропонує А.С. Міхлін, при цьому він отожднює терміни «суспільно небезпечні наслідки злочину» і «шкода». А.С. Міхлін називає такі види шкоди:

1. Шкода матеріальна:

а) майнова

- прямиий збиток – викликає втрату або ушкодження майна і видатки;
- неотримання належного – неотримання доходів, які повинні бути отримані;

б) особиста – позбавлення людини життя або ушкодження її здоров'я.

2. Шкода нематеріальна:

а) особиста – коли порушуються немайнові права громадян;

б) неособиста – коли порушуються немайнові права держави, її установ і громадських організацій [4, с. 17].

Грищенко О.А. та Ульянова Т.О. пропонують своє бачення класифікації суспільно небезпечних наслідків. З формальної точки зору можна розділити юридичні (відображені в диспозиціях статей Особливої частини КК) і фактичні (всі негативні зміни, реально викликані злочином); прямо зазначені в законі й наслідки, що не передбачені як ознаки складу, але впливають на розмір кримінальної відповідальності. Крім того, зазначають про доцільність градації наслідків на матеріальні й нематеріальні, основні й додаткові [5, с. 74–75].

Інша група авторів пов'язує підставу класифікації наслідків злочину з багаторівневою структурою об'єкта злочину. На відповідність основному й додатковому об'єкту злочину основних і додаткових наслідків вказують В.М. Кудрявцев, Г.А. Крігер, Б.А. Курінов, В.В. Мальцев. Так, зокрема, В.В. Мальцев стверджує, що «загальний, родовий і безпосередній об'єкти злочину виражають різний ступінь узагальнення суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом. Саме різний ступінь узагальнення характеризує і відповідні їм наслідки злочину. Загальне поняття злочинних наслідків містить у собі найістотніше з того, що характеризує всю сукупність суспільних відносин (соціальних можливостей), що перебувають під охороною кримінального законодавства» [6, с. 44–46].

Класифікація наслідків злочину, на наш погляд, дозволяє виділити такі їх види:

- 1) наслідки злочину, що відображають зміст загального об'єкта злочину;
- 2) наслідки злочину, що відображають зміст родового об'єкта (родові злочинні наслідки);
- 3) злочинні наслідки, що відображають зміст безпосереднього об'єкта.

Крім того, через існування факультативного об'єкта, що розуміється в науці кримінального права як суспільні відносини, котрі заслуговують в окремих випадках і самостійного кримінально-правового захисту, але під час здійснення даного злочину досить часто ставиться під загрозу заподіяння шкоди, логічно виділити й додатковий альтернативний наслідок злочину. Додатковий наслідок також робить досить відчутний вплив на диспозицію і санкцію правової норми й завжди істотно впливає на індивідуалізацію покарання. Факультативний (додатковий) злочинний наслідок через свою необов'язковість ураховується насамперед під час призначення покарання [6, с. 47]. Близький до вищевикладеного підхід до класифікації наслідків злочину пропонує С.В. Землюков. На його думку, тут варто спиратися на розташування глав (розділів) Особливої частини Кримінального кодексу, а також на зміст об'єкта кримінально-правової охорони, оскільки саме об'єкт дозволяє групувати злочини по главах (розділах) [7, с. 118–120].

Крім того, в літературі зустрічається вказівка на таку підставу класифікації наслідків злочину, як формально-юридичний критерій. Так, М.І. Ковальов підрозділяє наслідки злочину на три групи:

- 1) зазначені в законі;
- 2) хоча й не передбачені в законі, але безпосередньо впливають на винного, тобто на його відповідальність;
- 3) байдужі для долі злочинця у всіх відношеннях [8, с. 20].

Третій тип класифікації наслідків злочину можна виділити через множинність підстав. Якщо попередні два типи ґрунтуються винятково на одному критерії, що представляється найбільш значущим, то Л.Д. Гаухман пропонує таку класифікацію наслідків злочину:

1. За характером шкоди:

а) матеріальна, тобто така, що піддається точному встановленню й доведенню:

- фізична шкода;
- майнова шкода;

б) нематеріальна:

- наслідки у вигляді реальної шкоди, що не піддається точному встановленню й доведенню;
- наслідки у вигляді небезпеки заподіяння шкоди.

2. За ступенем небезпеки заподіюваної шкоди:

- а) наслідки, передбачені як ознаки основних складів;
- б) наслідки, передбачені як ознаки кваліфікованих складів.

3. За ознакою опису в законі:

а) наслідки, точно зазначені в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України (наприклад, у ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині [2]);

б) наслідки, описані в інших нормативно-правових актах;

в) оціночні, тобто не визначені в законі або іншому нормативно-правовому акті, а зумовлені на підставі оцінки фактичних обставин вчиненого, аналізу застосовуваної кримінально-правової норми і її зіставлення з іншими нормами (наприклад, передбачений у примітці до ст. 185 Кримінального кодексу України великий і особливо великий розмір [2]).

4. За ознакою значення для кваліфікації злочинів:

а) обов'язкові, тобто такі, наявність яких обов'язкова для застосування даної кримінально-правової норми, що встановлює заборону заподіяння винятково цих наслідків (наприклад, у ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу України – тільки тяжкі тілесні uszkodження [2]);

б) додаткові (альтернативні) наслідки, описувані як у самотійній, так і в застосовуваній кримінально-правовій нормі, що охоплює їхнє заподіяння (наприклад, кваліфікація розбою за ч. 4 ст. 187 Кримінального кодексу України не вимагає додаткової кваліфікації за ст. 121 Кримінального кодексу України [2]).

Запропонований Л.Д. Гаухманом підхід уявляється нам науково обґрунтованим, оскільки зміст і функції наслідків злочину настільки різноманітні, що виділити яку-небудь єдину підставу класифікації – це залишити за межами оцінки інші аспекти досліджуваного явища [9, с. 109–111].

**Висновки.** З урахуванням викладених міркувань про характер, зміст наслідків злочину, їхню функціональність ми пропонуємо певну класифікацію. Така класифікація заснована на множинних критеріях, кожний з яких, на нашу думку, відображає той або інший аспект наслідків злочину.

1. За характером шкоди:

а) матеріальна, тобто така, що піддається точному встановленню і доведенню:

- фізична шкода;
- майнова шкода;

б) нематеріальна:

- наслідки у вигляді реальної шкоди, що не піддається точному встановленню й доведенню;
- наслідки у вигляді небезпеки заподіяння шкоди як небезпечний для життя стан або настання інших суспільно небезпечних наслідків злочину;
- наслідки у вигляді неотриманої (втраченої) вигоди.

2. За ступенем небезпеки заподіюваної шкоди:

- а) наслідки, передбачені як ознаки основних складів;
- б) наслідки, передбачені як ознаки кваліфікованих складів.

3. За ознакою опису в законі:

а) наслідки, точно зазначені в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України;

б) наслідки, описані в інших нормативно-правових актах;

в) оціночні, тобто не визначені в законі або іншому нормативно-правовому акті, а зумовлені на підставі оцінки фактичних обставин вчиненого, аналізу застосовуваної кримінально-правової норми і її зіставлення з іншими.

4. За ознакою значення для кваліфікації злочинів:

а) обов'язкові (основні), тобто такі, наявність яких обов'язкова для застосування даної кримінально-правової норми, що встановлює заборону заподіяння винятково цих наслідків;

б) додаткові (альтернативні) наслідки, описувані як у самотійній, так і в застосовуваній кримінально-правовій нормі, що охоплює їх заподіяння.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на наше переконання, розроблення теоретичних аспектів класифікації наслідків злочину має суттєве значення для сприйняття та розуміння сутності категорії наслідків злочину в межах кримінально-правової доктрини.

**Список використаних джерел:**

1. Кадников Н.Г. Квалификация преступлений и вопросы судебного толкования: теория и практика : учебное пособие. Москва : Норма, 2003. 144 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
3. Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве. Свердловск, 1987. 166 с.
4. Михлин А.С. Последствия преступления. Москва : Юрид. лит., 1969. 104 с.
5. Гритенко О.А., Ульянова Т.О. Класифікація суспільно небезпечних наслідків: деякі теоретичні та законодавчі аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 71–75.
6. Мальцев В.В. Проблема уголовно-правовой оценки общественно-опасных последствий / под ред. И.Я. Козаченко. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1989. 192 с.
7. Землюков С.В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. 242 с.
8. Ковалев М.И. Общественно опасные последствия преступления и диспозиция уголовного закона. *Уголовно-правовые меры борьбы с преступностью в условиях перестройки* : Межвузовский сборник научных трудов. Свердловск, 1990. С. 14–22.
9. Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. Москва : Изд-во МГУ, 2001. 226 с.

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.35>

**СОЛОДОВНИКОВА Х.К.**

**ПРАВО НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ**

Теперішній поступ цивілізації, тяжіння в юридичній науці та практиці до людиноризму вимагають перегляду й актуалізації знань про роль і місце людини в юридичній науці. А саме актуальними стають питання, присвячені гідності людини. Так, можна говорити про те, що вже в минулому залишилися завдання, які стояли перед кримінальним правом, зокрема в нормативному підході до балансування злочину та вини. Є підстави стверджувати, що сьогодні панує превентивна парадигма, яка означає, що вдосконалення світу за допомогою кримінального права інтеріоризоване в наше повсякденне розуміння, наше мислення в кримінальному праві та наші ідеї держави як цілі. Кримінальне право сьогодні виступає агентом цивільної безпеки, а безпека – це емпіричне поняття.

У такому контексті переосмислення ресоціалізації означає розуміння її як механізму реінтеграції в соціальну тканину суспільства. Зокрема, йдеться про осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі за вироком суду, тобто це стосується реінтеграції злочинців у суспільне життя поза в'язницею та їхньої можливості жити в подальшому без злочинів. Слід зауважити, що традиційно під цим терміном розуміється обов'язок злочинця змінити свою поведінку та адаптуватися до порядку й цінностей, соціальних норм, що панують у суспільстві.

У роботі встановлено необхідність більш чіткого артикулювання поняття «ресоціалізація засуджених» через загрози суб'єктивізації як із боку уповноважених осіб (експертів), так і відсутності гнучкого, індивідуального підходу щодо ефективності даного соціально-правового засобу стосовно конкретної особи, на відміну від досвіду, запропонованого німецькою доктриною права.